

‘Türkiye’de Dini Liderlik’ Bildirisi Müzakeresi

Cağfer Karadaş*

Mehmet Ali Büyükkara Hoca oldukça kapsamlı deyim yerindeyse kitap çapında son derece değerli bir bildiriye imza atmıştır. Özellikle Cumhuriyet dönemi resmi ve sivil gelişmeleri, bunların sonuçlarını, liderlik üzerindeki etkilerini anlaşılır bir üslupla kapsayıcı bir şekilde ele almış olması kayda değerdir. Bu yönüyle bildiri, bilgilendirici olduğu kadar düşündürücü bir işlev görmüştür. Çünkü düşünceye zemin teşkil etmesi dolayısıyla tarihî miras ve birikimi değerlendirmeden bugüne bir şey söylemek mümkün değildir. Bildiride özellikle din alanını düzenlesin ve idare etsin diye kurulmuş bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın baştan itibaren gördüğü vazifenin tasviri olarak ele alınması üzerinde düşünce oluşturmak bakımından çok değerlidir. Devletin uhdesinde ve gözetiminde dinî işleri Diyanet İşleri Başkanlığı’na yüklemesi, dinin de Kurumun görev tanımıyla sınırlandırması hem din açısından hem de Kurum açısından dar alana hapsedilmek ve kısıtlanmak anlamına gelmiştir. Diğer bir deyişle ne din tam olarak ifade edilebilmiş ne de Kurum işlevini tam olarak yerine getirebilmiştir. Her iki tarafta da bugüne dahi yansıyan bir gerilim alanı ve atmosferi oluşmuştur. Dindar kesim Diyanet İşleri Başkanlığından daha çok şey beklerken Kurum hem bu beklentileri karşılama hem de resmi görev tanımı sınırlarını gözetme gibi bir zorluk içinde hareket etme durumunda kalmıştır. Zaman zaman dindarların beklentileri karşılanırken zaman zaman resmi sınırların katı bir şekilde korunması yoluna gidilmiş, bu da bazı kesimlerde Kuruma dair farklı algıların oluşmasına yol açmıştır. Beklentilerin karşılanmadığı yerde boşluğu dernek, cemaat, vakıf veya tarikatlar gibi sivil kuruluşlar doldurmuştur.

Şu bir gerçek ki Osmanlı’dan gelen bir alışkanlıkla halk, Diyanet İşleri Başkanlığı’nı Şeyhülislamlığın bir devamı ve mirasçısı olarak görmüş, bu yönüyle günümüzde dahi ona ayrı bir yer vermiş ve itibar göstermiştir. Mehmet Ali Bey’in bildirisinde vurgu eksikliği görülen taraf belki de burasıdır. Çünkü Diyanet İşleri Başkanlığı Cumhuriyet ile kurulmuş değil, Osmanlı’dan devralınmış, ismi değiştirilmiş ve sınırları yeniden çizilmiş bir kurumdur. Resmîyette her ne kadar öncesiyle bağı koparılmaya veya en aza indirilmeye çalışılsa da halkın zihninde eski yerini ve işlevini korumaktadır. Yöneticileri de bunun farkında olduğu için halkın dini sorunlarını resmi/yazılı yoldan karşılayamadıkları durumda sözlü veya el altından karşılama yoluna gitmişlerdir.

Bu yüzden görünürlükleri ne kadar çok olursa olsun hiçbir cemaat veya tarikat Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yerini veya görev alanını doldurabilmiş değildir. Demokrasiye geçiş ve yönetimde normalleşmeyle birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı’nın görece görev ve etki alanının da arttığı bir gerçektir. Kurumun resmi sınırları “inanç, ibadet ve ahlak” ile belirlenmiş olsa bile halkın istekleri ve beklentileri doğrultusunda hayatın her alanıyla ilgili fetvalar verilmeye başlanmıştır. Resmîyetle çatışma durumunda tercih vatandaşa bırakılmıştır. Kurum artık bir düzenleyici ve din görevlilerini idare edici makam olmaktan öte bilgilendirici ve eğitici bir görev üstlenmiş duruma gelmiştir. Bu da cemaatler gibi sivil örgütlerin alanını daraltmaya

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

veya olması gereken yere onları çekmeye vesile olmuştur. Bu durum çatışma ve çekişme alanı oluşmasına da sebebiyet vermiştir.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası normalleşme süreciyle birlikte Kurulan İmam-Hatip Okulları/Liseleri, İlahiyat Fakültesi ve Yüksek İslam Enstitüleri, Diyanet İşleri Başkanlığının işlevi ve etki alanının gelişmesine ve genişlemesine büyük katkı sağlamıştır. Bu kurumlarda dinin her boyutuyla öğretilmesi, Kuruma daha donanımlı ve güncele hitap edecek eleman kazanılmasını beraberinde getirmiştir. Bu da Diyanet İşleri Başkanlığını hem güçlendirmiş hem de halkın beklentilerine cevap vermesini kolaylaştırmıştır. Zaman zaman kısmî daraltmalara maruz kalınmış olsa da iktidarların değişmesine göre bazı kazanılmış alanlar değişmemektedir.

Türkiye’de Selefilik ve Şîilik gibi aşırılıkların gelişmemesinin nedeni bir ölçüde tarikatler ve cemaatler olabilir, ancak esas etken yukarıda sayılan başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri olduğu gerçeğini unutmamak lazımdır. Görülen o ki artık tarikatlar ve cemaatler de dini alanda görev alacak elemanlarını İmam Hatip Lisesi ve İlahiyat Fakültesi diploması almaları yönünde teşvik etmektedirler. Bu da onların anlayış olarak Diyanet İşleri Başkanlığı çizgisine yaklaşmaları anlamına gelmektedir. Özellikle çok etkin konumda olan ve orta yolu benimseyen Nakşi ve Kadiri grupların büyük ölçüde dini anlayış itibarıyla Diyanet İşleri Başkanlığı ile aynı çizgiyi benimsedikleri söylenebilir. Günümüzde Kurumu eleştirenler veya çizgilerini farklılaştıranlar daha çok aşırı gruplar olarak karşımıza çıkar. Orta yolu temsil eden grupların Kurum’dan ayrıldıkları nokta ifade, tutum ve bazı uygulamalar açısından dır.

Bununla birlikte liderlik açısından temel ve esaslı bir fark ve çatışma olduğu da açık bir gerçektir. Bunun nedeni de her bir gurubun veya cemaatin liderlik iddiası ve yarışıdır. Sivil toplum kuruluşları kendi önderlerinin (şeyhlerinin, mürşitlerinin, hocalarının) dini alanda lider olmasını isterken Diyanet İşleri Başkanlığı bunu kurumsal olarak yerine getirmekte ve halkın büyük bir kısmının beklentisine de cevap vermektedir. Bu durum çatışmanın hem başlangıcını hem de zemini oluşturmaktadır. Günümüzde dinde liderlik “dinde otorite” tartışmasına dönüşmüştür. Özellikle bazı cemaat liderlerinin kendilerini dinde otorite yani dini hüküm koyma yetkilisi/yegâne fetva mercii olarak görmeleri veya bağlılarının bunu böyle anlayıp yansıtmaları Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kabul görmediği gibi geniş halk kitlesince de benimsenmiş değildir. Hatta bu tutum cemaatler arası çatışmayı da başlatan ve sürdüren bir etken işlevi görmektedir. Çünkü her cemaat kendi önderini lider olarak öne çıkarttığında çatışma kaçınılmazdır. Bu da daha geniş plandan dindarlar arasındaki uzlaşma ve uyum ortamını yok eden bir görüntü arz etmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı son zamanlarda bu çatışmayı hem önleyen hem de uzlaşmayı sağlayan bir hakem rolü de üstlenmiş görünmektedir. Bu gelişme aslında Devlet tarafından verilen bir görev gibi de algılanmaktadır. Çünkü Devlet nihai noktada huzursuzluk ve çatışma değil, huzur ve sükûnet ortamı ister. Ancak dindarların lehine olan bu durum din karşıtı veya dinin pratiklerinden hoşlanmayan kesimlerce tepkiyle karşılanmakta ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nı görev alan ve sınırlarının dışına çıkmakla eleştirmektedirler. Ancak bu gelişmeden her dini grup veya cemaatin memnun olduğu da söylenemez. Çünkü bu durum Diyanet İşleri Başkanlığı’nın otorite haline gelmesini sağlarken kendilerinin geri

planda kalmasına yol açmaktadır. Fakat bu memnuniyetsizliğin ne kadar olduğunu tespit de oldukça zordur.

Öte yandan Diyanet İşleri Başkanlığı Kurumunun bu kadar güçlenmesi cemaatler ve gruplar nezdinde ele geçirilecek hedef haline gelmesini de beraberinde getirdiği yine bir gerçektir. Öyle görünüyor ki insanın olduğu yerde bu tür iniş-çıkış, kaçma-kovalama, reddetme-kabul etme, hedef alma-hedef olma gibi gelgitler her zaman olmuştur ve olacaktır.